

Değerli Kubbealtı Dostları,

Mecmuamızın 35. yılını idrâk etmiş bulunduğu bu sayıda, üç önemli konu işlenmektedir. Birinci bölüm, Sâmiha Ayverdi'nin yıllar önce yazmış olduğu *Türkçenin Çilesi* isimli makâlesiyle, 34 yıllık zahmetli bir çalışma sonunda yayımlanan üç ciltlik Kubbealtı Lugatı'nın Aralık ayında Türkçemize, ilim ve irfan hayâtımıza kazandırılmasıyla ilgili konuşma ve makâlelerden meydana gelmiştir. Bu büyük eseri bizlere kazandıran ve uzun yıllar verdiği emekle başta sağlığı olmak üzere pek çok fedakârlıklara katlanmış olan vakfımızın başkanı muhterem İlhan Ayverdi Hanımefendi'ye şükranlarımızı arz eder âcil şifalar dileriz.

İkinci bölümde 28 Ocak 2006 târihinde Vakfımızın hizmet binâsı olan Köprülü Mehmed Paşa Medresesi'nde 75. yaş dolayısıyla bir toplantı düzenlenecek olan Prof.Dr. Orhan Okay'la ilgili makâleleri bulacaksınız. Düzenlenecek bu toplantıda Prof.Dr. Birol Emil bir konuşma yapacak ayrıca diğer katılımcılar da hoca ile alakalı hatıralarını nakledeceklerdir.

Üçüncü bölümde ise, Prof.Dr. Aleaddin Yavaşca'nın Dede Efendi'nin vefâtının 150'nci yılı münâsebetiyle yaptığı çok değerli bir konuşmanın metni ile, Tanbûri Cemil Bey'in vefât haberinin konu edildiği Fırat Kızıltuğ'un ve Özcan Ergiydiren'in 50 yıl önceki Mûsikî Toplantıları ile ilgili yazıları yer almaktadır. Ayrıca Dr. İ. Aydın Yüksel'in Sâmiha Ayverdi Hâtıra Kitabı'nın tanıtım toplantısında yaptığı konuşmanın metni ile Kemal Yurdakul Aren'in "Âile ile ilgili" yazılarını da bu sayımızda zevkle okuyacaksınız.

Bir önceki sayımızdaki Prof.Dr. Ali Yardım'ın yazısı Mehmed Emiroğlu'nun vefâtının seneyi devriyesi dolayısıyla yaptığı konuşma metni diye açıklanmıştı. Ali Yardım'ın sağlık durumu el vermediği için bu konuşma gerçekleşmemiştir. Kendisine âcil şifalar dileriz.

Mecmuamızın ve vakfımızın kurucularından Muhterem Sâmiha Ayverdi'nin 100'üncü doğum yılı dolayısıyla bir önceki sayımızda belirtilen toplantı ve sempozyumlar İstanbul'da Kubbealtı Vakfı, Ankara'da Altay Vakfı, İzmir'de Türk Kültür ve San'at Derneği Kütahya ve

İstanbul'da Türk Kadınları Kültür Dernekleri tarafından gerçekleştirilmiştir.

Kubbealtı Lugatı 14 Kasım 2005, Pazartesi günü saat 19.30'da Topkapı Sarayı Portreler Dairesinde yapılan bir toplantıda Millî Eğitim Bakanlığı Müsteşarı Prof. Dr. Necat Birinci tarafından ilim, basın ve san'at dünyasına tanıtılmıştır. Toplantıya ilim ve san'at çevreleri geniş ilgi göstermiş ve muhtelif gazetelerde lugatla ilgili çok olumlu yazılar yayımlanmıştır.

8 Aralık 2005 Perşembe günü saat 18.30'da vakıf binâsında Kubbealtı Dostları'na lugatla ilgili bir tanıtım toplantısı yapılarak emeği geçenlere plaket ve teşekkür belgeleri verilmiştir. Toplantıda Prof.Dr. Ahmet Topaloğlu lugatın tanıtımı ile alakalı bir konuşma yapmıştır. Bu sayımızda Topaloğlu'nun, lugatın Türkçedeki yeri ve diğer sözlüklerden farkını anlatan bir makâlesini okuyacaksınız.

Aralık ayında Sâmîha Ayverdi külliyyâtından *Küplücedeki Köşk*'ün 2. baskısı, *Mabette Bir Gecé*'nin 5. baskısı, Nihad Sâmî Banarlı külliyyâtından *Edebiyat Sohbetleri*'nin 3. baskısı ve Dursun Gürlek'in *Ayaklı Kütüphâneler* isimli eserinin 3. baskısı yapılmıştır.

Muhterem Sâmîha Ayverdi'nin 36 yıl önce başlattığı ve gelenek hâline gelmiş olan Kubbealtı Kermesi, 24 Aralık 2005 târihinde vakıf hizmet binâsında yapılmıştır.

Sizlere aboneliklerinizi yenilemenizi hatırlatan küçük bir not ile 34 yılın emeği olan Kubbealtı Lugatı'nın tanıtım broşürünü tetkiklerinize sunuyoruz. Desteklerinizi ve kıymetli siparişlerinizi bekleriz. Yeni sayılarımızda buluşmak üzere...

KUBBEALTI

Türkçenin Çilesi*

Sâmiha AYVERDİ

Zaman zaman zelzeleler, su baskınları ve tabîî âfetlerin tür-lüsü ile yıkılıp harap olmuş şehirlerimize, kasabalarımıza, köylerimize çeki düzen verip îmarları yoluna gidiyoruz. İçlerinde hayâtın yeniden canlanması ve bu harâbelerin altından bir yeni düzen çıkıp, insanlara yaşama ümit ve heyecânı verebilmesi için devlet otoritesinin ve mahallî idârelerle halkın el birliği ettiği bu îmar faâliyeti, ortaya yeniden mâmûreler çıkarıyor.

Kazâ görmüş şehirler, böylece çeşitli himmet elleriyle selâmete ererken katliam görmüş bir lisan ülkesi var ki, kan revan içinde nice bin şehîdin cesediyle bir muhârebe meydanı hâlinde, çatısı, damı, temeli çökmüş, molozlar, kerpiç yığınları ile yolları tıkanmış bulunuyor.

İşte bu fâcia sahnesi Türk dili üstünde cereyan etmiş ve etmektedir. Hem de ednâ menfaatler ve dış tazyiklerin yıkıcı politikasına körü körüne tâbi olmak hatâsı yüzünden.

Dünyânın hiçbir yerinde, hiçbir milletin başına gelmemiş böyle bir fâcia, ne yazık ki, gözünü dalâlet içinde açmış, hakîkat tanımamış, tanımak fırsatı eline verilmemiş nesiller tarafından körü körüne müdâfaa edilir hâle gelmiştir.

Lisan cellâtları bin yıl Türk diline hizmet etmiş bir kelimenin ölüm fermânını verirken mûcip sebep olarak gösterdikleri “özleşme”, “arılaşma” oyununu bir ırkçılık parolasının hevecânına sararak, elinde endâzesi olmayan gençliğe sunmaktadırlar.

Târihini bilmeyen, edebiyâtını lüzumsuz bir angarya kabul eden, mefâhirine, gelenek ve göreneklerine bîgâne yetiştirilen gençlik, artık

* Bu makâle, daha önce yazarın *Millî Kültür Meseleleri ve Maârif Dâvâmız* adlı eserinde yer almıştır. Bu günlerde okuyucusuyla buluşan Kubbealtı Lugatı'nın bu yazının ışığı altında incelenmesinde fayda gördüğümüz için yeniden yayımlıyoruz.

geçmişle arasına gerilen uçurumu aşamayacağı için, içinde yetiştiği kısır, dar, verimsiz dünyânın sözcüsü ve koruyucusu olmuş bulunuyor.

Dilsiz bırakılan bu gençlik, okumaktan, öğrenmekten, araştırmaktan ve millî değerlerini, millî kültürünü bilmekten mahrum bırakıldığı için, mektep adedi artsa da, okur yazar kütle çoğalsa da, memleket gene de câhil münevver salgınına önlemiş olamıyor.

*

Bugün yeryüzünün hâkim dili olan İngilizce, Fransız lisânına geniş ölçüde yer verirken, çeşitli dünya milletlerinin kelimelerine de kapılarını açık tutmakta ve bundan dolayı telâşlanmak şöyle dursun, iftihar bile duymaktadır. Şöyle ki; emperyalist siyâsetinin dünya ile kurduğu bağ, İngiliz milletine, karadan ve denizden kıt'alar arasında seyyah olarak, tüccar olarak, âlim olarak, fen adamı olarak, iktisatçı ve sanâyici olarak dolaşmak, hatta hükmetmek fırsatını vermiştir. Meselâ Malaya'ya gitmiş, memleketin "barong" dediği kılıcını beğenmiş ve lisânına geçirmiştir. İspanya'ya gitmiş kızlarını "muchacoa" diye çağırmağını beğenmiş kendine mâletmiştir. Japonya'da tahtırevânı görmüş, tıpkı onlar gibi "kago" demekten çekinmemiştir. Rusların darı lapasını tatmış, adını da tadı gibi beğenip "kasha" demiştir. Hele, iki asra yakın, avucunun içinde tuttuğu Hindistan'a kendi şahsiyet ve kültüründen kuvvetli çizgiler bırakırken, onun dilinden de kendi diline sayısız kelimeler çekip almakta tereddüt eylememiştir. Arapça'nın, hamalını, hamamını, Kâbe'sini, müftüsünü, kâhyasını, kimyâsını, mevsimini, kasîdesini, cebirini ve dünya dilleri pazarlarında müşteri olduğu nice kelimeleri almakla yanlış bir alış veriş yapmamış, belki ilminin ve medeniyetinin îcap ve zarûretlerini cesâret ve tabîlikle tatbik etmiştir.

Unutmamalıdır ki biz, hemen arz-ı meskûnun büyük bir kısmına hâkim olmuş yüce bir millettik. Elimizin altında bulunan ülkelerden, neyi nasıl istersek çekip almak hakkımızdı. Medeniyetimizi işlemek ve geliştirmek için, farklı medeniyetlerin çeşitli fikir ve san'at hareketlerinden nasıl faydalanmışsak, lisanlarından da istediğimiz kadarını ken-

di dilimize mâletmeyi bir imparatorluk, bir efendi millet zarûret ve îcâ-
bıyla tabîi bulmuşuzdur.

Bir kelimenin kökü mühim değil, telaffuzu mühimdir. Sesi ve mî-
mârîsi millî olduktan sonra kelimeler nereden alınırsa alınsın mâdemki
lisâna girmiştir, şu halde Türkçe olmuştur. Bu, sâde bizim için değil,
her millet için budur.

Faraza “hudut” kelimesini Türkçe’den sürüp atan câhil veya kasıtlı
anlayış, yerine koyduğu “sınır”ın Latince “sinore”den, pamuk kelimesi-
nin Farsça “pembuk”dan, “su” kelimesinin Çince’den alınmış olduğunu
ve daha buna göre “öz Türkçe, arı Türkçe” damgası vurulan kelimelerin
köklerinin Moğolca’ya Sanskritçe’ye, Trakça’ya dayandığını neden he-
sâba katmaz? Yeryüzünde başka dillerden alış veriş etmemiş hangi lisan
vardır? Öz Türkçe tahtına oturtulmak istenen ve bu uğurda gösterilen
mezbûhâne gayretle soysuzlaştırılan dilin de komşu harslerin yâdigâr-
larıyla zenginleşmiş olması târihî tekâmülün bir netîcesi değil de nedir?

Bir milletin geçmişini, hâlini ve geleceğini idâre etmiş ve edecek
olan lisan müessesesi, o müesseseye üşüşme fırsatını ele geçirmiş haşe-
rat tarafından nasıl har vurulup harman savrulur? Asırların süzgecin-
den geçmiş ve ancak ilmin buyruğuna tâbi olması gereken bu müessese,
beş on fikir yobazının, üç beş satılmışın keyfine ve keyfinin çomağı al-
tında yerlere vurulan çeliğe nasıl çevrilir? Uyanalım artık.

İlhan Ayverdi İle Hasbihâl

Zeynep ULUANT

Lugat çalışmalarına başladığı 1970'li yıllarda İlhan Ayverdi.

B**irkaç senedir devam ettiğim hasbihâl serisinin bir tânesini Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı başkanı İlhan Ayverdi ile yapabilmek uzun zamandır istediğim ama bir türlü gerçekleştiremediğim arzumdu. Yaklaşık otuz küsur senedir yakından tanımak bahtiyarlığına erdiğim bu aziz insanın, son yıllarda karşı karşıya kaldığı vahim sağlık problemleri, zihnimdeki görüşme talebini devamlı tehir ettiriyordu. Zîra bir aşk ve ahde vefa şeklinde tohumu atılarak yeşeren bir mübârek teşebbüs hayâta geçirilip otuz dört sene sonra mahsul devşirilirken İlhan Ayverdi'nin bünyesini zorlayan bu yoğun çalışma onu yatağa düşürmüştü. "Ne zaman çıkacak?" sorularının ardı arkası kesilmeden yıllardır sabırsızlıkla beklenen **Kubbealtı

Lugati'ndan söz ediyorum. Lugatın tanıtım programına sağlık durumunun elvermemesinden dolayı iştirak edemeyen İlhan Ayverdi'nin toplantıya gönderdiği mesajında pek yerinde bir ifâdeyle belirttiği gibi "Sabrın acı meyvesi" olan "Misalli Büyük Türkçe Sözlük"den... Gerçi Türkçe'miz açısından tatlı bir meyve olan ve şimdiye kadar hazırlanmış lugatların içinde mûtenâ bir yer edineceğini rahatlıkla söyleyebileceğimiz bu eserin, seksen senelik bir ömrün yarısına yakın bir bölümünü işgâl ettiği düşünülürse bu cehd ve gayretin önünde saygıyla eğilmek gerekmez mi?

Zorlu olduğu kadar da mübârek bir mücâdeleden, az bir konuşmanın dahi bîtap düşürdüğü zayıf bir bedenle fakat rûhen gâlip çıkan İlhan Hanımefendi'nin yataktaki nahif hâli beni tam yirmi yedi yıl önce sine götürüyor. Rahmetli Münevver Ayaşlı'nın Beylerbeyi'ndeki yalısındayız. O yıllar, Ekrem Hakkı Ayverdi'nin bu güzel mekânda yazlarını geçirdiği ve hâlâ tadı damağımızda olan, hayâli cihan değer günler... İlhan Ayverdi -ki bizim İlhan Teyzemiz- sohbet esnâsında şöyle anlatıyor. "Geçen gün çalışmaya kendimi fazla kaptırdığımı hissederek dışarı çıktım. Fakat boğaz vapuruna binerken hangi iskelenin hangi yakada olduğunu birden toparlayamadığımı hissettim. Asıl beni endişelendiren ne oldu biliyor musunuz çocuklar? Bunu Sâmiha Anne'ye anlattığımda gözlerinden kesif bir endişe bulutunun geçtiğini fark ettim." Aradan zaman geçti ve kış aylarının başlamasıyla birlikte Fâtih'e dönüldü. Hummâli çalışma aynen devam ediyordu. Ekrem Amca'nın çalışma odasında sohbet ederken İlhan Teyze'nin bize dönerek "Çocuklar Allah âdeta benim irâdemi aldı" deyişi bugünkü gibi kulaklarımdadır. Aslında bu ifâde ile anlatılmak istenen, böyle hayırlı bir teşebbüs yolunda Allah'a verilen sözü tutmak yolunda, cüz'i irâdeyi terk ederek küllî irâdeye teslim olmak hâli değil miydi?

Fakat artık hâtıralardan sıyrılıp soru sormak zamanıydı. Ne zamandır zihnimde yer alan fakat bir türlü fırsat bulup da sormadığım suali biraz da onu yormaktan doğan çekingenlikle yönelttim.

- *Lugat fikri nasıl doğdu?*

- Bir gün Ekrem Bey'in kahvesini pişirirken içime âniden bir ateş düştü. Zâten Türkçe'nin hâli içimizde yara gibi... İçimden bir Dil Akademisi kurmalıyız diye geçirdim. Neyse kahveyi götürdüm ve "Paşa -İlhan Ayverdi eşi Ekrem Hakkı Ayverdi'ye "paşa" diye hitap ederdi- bir şey söyleyeceğim ama bana megaloman diyeceksiniz. Bir Dil Akademisi kuralım" dedim. "Neden olmasın?" diye cevap verdi. Biraz sonra duramadım, "Ben Sâmîha Anne'ye gidiyorum" dedim. "Duramadın değil mi görümcene söyleyeceksin" dedi. Sâmîha Anne söyleyeceklerini, o gün olanları bir deftere not ederdi. Konuştuk, daha sonra, "Efendim benim size bir söyleyeceğim daha var" diyecek oldum ki "Dur dur ben söyleyeyim" dedi ve ardından ilâve etti. "Biz bir Dil Akademisi kuralım" Arada konuşma yok bir şey yok. (ağlıyor)

İşte hiçbir fizik kânûnunun açıklayamayacağı bu olayı anlatırken kelimelerin bittiği noktada gözyaşları devreye giriyor. Gâliba en güzel tercüman da bu aşk ve şevki anlatan yaşlar...

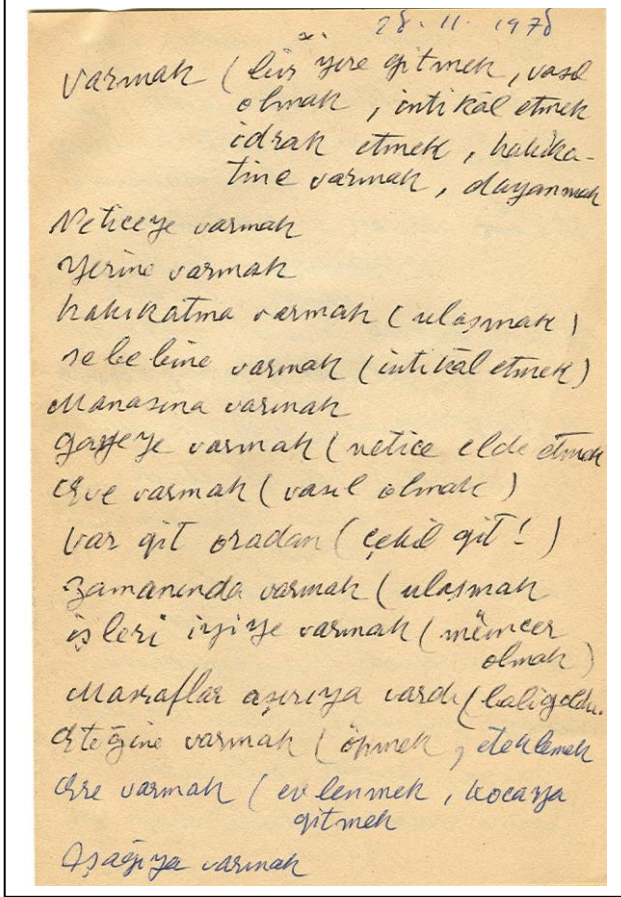
- Durumu olduğu gibi Ekrem Bey'e anlattıktan sonra dil akademisi ne yapar diye düşündük ve üniversite ile temâsa geçtik.

- *Sâmîha Anne ve Ekrem Amca'dan mânevî yönden gördüğünüz destek çok açık. Pekiyi bunun dışında?*

- Bak şimdi aklıma geldi. Bir gün hepsi de dul olan dostlarla birlikte oturuyoruz. Konu dullardan açılmışken içlerinden biri lâtife yollu, "İlhan da var" deyince Sâmîha Anne hemen, "Yoo, o lugatla nikâhlı" deyiverdi.

Desteğe gelince, başım sıkıştığı her anda Ekrem Bey'e soruyordum. Çünkü bizde lugatçılık yok ki.. Ne fakültede okutuluyor ne bir şey. Alaylı olarak balıklama girdim ben içine... Ama Ekrem Bey'in kültürü dehşetti. Bir gün şimdi hatırlayamadığım bir kelimenin mânâsını sordum. Ekrem Bey sanki Kâmus-ı Türki'nin bir sayfası açılmış gibi bütün mânâ ve kullanışlarıyla bana bir çırpıda îzah etti. Hayran kalmıştım. Hemen ayağa kalkıp asker gibi önünde selâm durdum. Şaşırarak, "Ne

yapıyorsun?” dedi. “Bu kültürün önünde bana selâm durmak düşer” diye cevap verdim. Sâmiha Anne’ye de soruyordum. Sâmiha Anneciğim, bütün kullanışlarıyla biliyordu kelimeyi.

Sâmiha Ayverdi'nin lugat çalışması için hazırladığı fişlerden biri

Mâziden söz açılmışken aklıma, genç yaşta kaybettiğimiz ve bu ça-

lişmalarda İlhan Ayverdi'ye büyük destek olan müstesna insan Hayri Bilecik Hoca geliyor. Onun katkısını soruyorum.

-Hayri fevkalade izan sâhibi bir insandı. Emekli olayım da şu işe bir kendimi vereyim diyordu ve emekli oldu. Böylece devamlı gelmeye başladı. En çok Arapça, Farsça etimoloji kısmında onun yardımını gördük. O kadar titiz çalışıyordu ki bir türlü tatmin olmuyordu. Onun vefâtından sonra bir müddet Arapça kelimeler kaldı fakat sonra Mustafa Tahralı imdâda yetişti. Arapça, Farsça kelimeleri Mustafa Tahralı, Türkçeleri Ahmet Topaloğlu yaptı.

Hayri Hoca'nın nasıl bir aşk ve şevkle çalıştığını ve zamansız vefâtıyla İlhan Ayverdi'nin âdeta kolunun kanadının kırıldığını bildiğim için aklımca bu kritik devreleri kastederek çalışmalarınızın tıkanıdığı zamanlar oldu mu? diye soruyorum. Derinden ve acı bir gülüş salıvererek şöyle diyor:

- Zeynepçiğim mesele ne biliyor musun? Bir ışık var önünde, bir nokta, öbürleri bulanıklaşıyor. Hiçbir zaman ümitsizliğe kapılmadım. Hiç hatırımdan çıkmaz. Birisi bir gün geldi ve dedi ki: "Senin başka vazifelerin var ,bu işi bırak" Sâmiha Anne'ye bunu söylediğimde ise "Olur mu öyle şey? Verilmiş bir söz var" cevabını aldım. Bu tabî bana büyük bir kuvvet oldu. Fakat cemiyet faaliyetlerini azaltma yoluna gittim.

Şüphesiz bu sözlüğün ilk safhasında minnet ve rahmetle anmamız gereken biri de o zamânın Kültür Bakanlığı Müsteşarı Emin Bilgiç'ti. İlhan Hanımefendi kendisinden muhakkak bahsedilmesi gerektiğini söyleyerek şöyle devam etti:

- Biz Büyükdere'de yazlıktayken bir gün Emin Bilgiç geldi. Meşrepleri, kültürleri Ekrem Bey ile o derece uyuyor ki bizi çok teşvik etti. Müsteşardı o zaman. Çok alâka gösterdi, biz bunu bakanlık olarak basarız dedi.

İlhan Ayverdi'yi yormak ve üzme istemediğimden hikâyenin bu faslını ben ilâve etmek istiyorum. Hamiyetli müsteşar Emin Bilgiç böyle hayırlı bir teşebbüsün hayâta geçirilmesi için dönemin Kültür Bakanı

Rıfki Danişman'ı ikna eder ve lugat için gerekli tahsisat çıkarılır. Fakat bu arada muhalefet lugat için o zaman düşünülen emsalli kelimesini diline dolamış alay etmektedir. Gün gelir hükümet düşer. Tabii yeni hükümet kötü bir alışkanlığın neticesi olarak bu teşebbüse ket vurmakta gecikmez. Bakanlık adına o zaman gerekli tahsisatı yatıran destan şâirimiz Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu bu yüzden hâkim karşısına çıkarılır. Teminatsız bu parayı nasıl verdiği sorulduğunda ise her zamanki doğruluk ve mertliğiyle şu cevabı verir. "Böyle bir teşebbüste böyle âbide insanlara bunun on mislini de sorgusuz sualsiz verirdim." Üstelik yatırılan para vakıf yönetimi tarafından çoktan bakanlığa iâde edilmiştir. İşte devir böyle bir devirdir. Lugatın bundan sonraki kısmının serencâmını ise İlhan Ayverdi şöyle anlatıyor:

- Üniversiteden, İstanbul'daki Türkoloji'nin profesörleri Faruk Kadri Timurtaş başta olmak üzere bir heyet kuruldu. Türkçe'deki her kelime için bir zarf açıldı ve yüzlerce eser tarandı. Biz o zaman sâdece idâreci olarak vardık. Fakat tabii profesörlerin kuması çok baktık ki iş çok ağır ilerliyor. Seksen bin zarf bitti, ortada bir şey yok yâni alâkadar olamadılar. O zaman biz de Kültür Bakanlığı'ndan avans aldık. Bu çalışmaya girmişiz ben vakfın başkanı olarak bakanlığa taahhütnâme imzaladım, bırakmamız mümkün değil ama üniversitenin de yürütmesi mümkün değil. Oturup başına çökeceksiniz bu işin. Öyle olunca ben bu işin altında kaldım. Hani çığ düştü altında kaldım meselesi var ya öyle oldu ve altında kaldım. Asıl mühim olanı şu. Böyle bir şey yapmaya niyet etmiş ve kendimize söz vermiştik. Bu iş muhakkak yürümeli düşüncesiyle yâni bir Türk'ün ve Müslüman'ın uyması gereken prensibe uyarak bunu yürütmek gayretine geldik.

İşte bu lugatı diğerlerinden ayıran ve teşebbüsü hayırlı kılan kanaatimce bu ahde vefâ duygusuydu. Kula verilen söz Allah'a verilmiş demektir ve işin inceliği asıl buradaydı. Yaklaşık üç bin beş yüz sayfadan müteşekkil ve çok sayıda misalle beslenmiş bu sözlüğün hazırlanışında mesâiye katılan aşk ve irâdenin çok mühim bir yeri olmalıydı. Belki de

onu asıl farklı kılan buydu.

Artık geçmişin acı tatlı hâtıralarından sıyrılıp bugüne dönme ve Türkçe üzerinde oynanan oyunlar üzerinde konuşmak vaktiydi...

- Dil üzerinde oyun oynandığı âşikâr. Hiçbir milletin başına, Türk'ün başına gelen gelmemiştir. Bu oyunda Rusların büyük payı vardır. Türk dilinin üzerinden âdeta bir silindir geçti ve bundan sonra toparlanamadı. Ana bünye zedelendi.

- *Bütün tahribâta rağmen gene de öldüremedikleri kelimeler var.*

- Bâzi kelimelerle yetinemeyiz ki... Dil ile kültür birbirinden ayrılmaz ki... Türkçe'nin gücü bünyesinin sağlamlığından ileri geliyor. İnsan içine girdikçe hayret ediyor. Hani temsil kabiliyeti derler ya Türkçe'de temsil kabiliyeti var.

İlhan Ayverdi hanım her zamanki tevâzuu ile lugatın hazırlanması ve tanıtımında emeği geçenlere teşekkür bâbında sözü şöyle bağlıyor. Tabii gene gözyaşlarına hâkim olamayarak...

- Kelimeler boş bir kalıp, onu yazarlar ve şâirler dolduruyor. Lugat rafta kalıyor. Kelimeler, halkın, şâir ve yazarların kullanımıyla can buluyor. Meselâ Yahya Kemal'in feth-i mübin-i zâmin ifâdesinde zâmin kelimesinin hayat bulduğu gibi. Ben ise bu yolda bana yardım edenlere teşekkür edeceğim fakat bu kelimelerin yetersiz olduğunu görüyorum. Bütün hissiyatımı bir teşekkür kelimesinin içine sığdırmam mümkün değil.

*Boğazına düğümlenen hıçkırıkların geçmesini biraz bekledikten sonra ilâve ediyor: Şâir ne güzel söylemiş, **Bilmezdim kelimelerin kifâ-yetsiz olduğunu bu derde düşmeden önce.** Şimdi anlıyorum **bu derdin** ne olduğunu...*

Bir defâ daha görüyorum ki İlhan Ayverdi her zamanki mahviyetkâr tavrıyla otuz dört senelik emeğinin gölgesinde kalmayı tercih etmektedir. Gene o sebepten olacak ki sağlık sebepleriyle lugat tanıtımında bulunamamasını da benliğinin kabarmaması açısından bir hikmeti olduğunu söyleyerek benliklerin at koşturduğu günümüzde nâdir örneklerden birini veriyor.

Evet, Ahmet Hamdi Tanpınar'a göre Murâdiye sabrın acı meyvesi ise Kubbealtı Lugatı da dil vâdisinde sabrın tatlı meyvesi olacaktır inşallah... Sağlıklı bir ömür pahasına da olsa...

İlhan Ayverdi Lugatın basılmış nüshasını incelerken 14 Kasım 2005

Kubbealtı Lugatı ile İlgili Çalışmalar

Prof.Dr. Ahmet TOPALOĞLU

K

ubbealtı Lugatı'nı 1975 yılında tanıdım. Daha önce mer-hum hocam Prof.Dr. Faruk Kadri Timurtaş'ın 1971'den beri bir sözlük hazırlığı içinde olduğunu biliyordum. Be-lirlenen eserler çeşitli kişilere dağıtılarak fişletilmişti. Ben fişleme işine katılmadım. 1975 yılının Kasım ayında sözlüğün hazırlık safhasının ta-mamlandığı ve artık yazım işine başlanacağını bildirerek beni de dâvet ettiler. İstanbul Fetih Cemiyeti'nin bir salonunda "A" harfinden başla-yarak madde yazmaya başladım. Bir müddet sonra Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu, Prof.Dr. Mertol Tulun ve Prof. Dr. Kemal Eraslan'la bir-likte dört kişi sözlüğü yazma işini üzerimize aldık. Ardından kısa bir çalışma da yaptık. Ben şimdi o çalışmaları hatırlıyorum da iyi ki o za-man iş bize kalmamış, iyi ki böyle bir çalışma ile sonuçlanmamış diyo-rum. Gerçekten meseleye bugüne göre çok farklı ve daha basit bir açı-dan bakıyorduk. Nihâyet benim bulunmadığım bir toplantıda çıkan bir anlaşmazlık yüzünden hocamız Faruk Timurtaş ayrıldı, öbür arkadaşlar dağıldı, ben de ayrıldım. Böylece sözlükle ilgili bütün hazırlık çalış-maları ortada kalmış oldu.

Bir süre sonra İlhan Ayverdi Hanımefendi'nin sözlüğü bizzat ele aldığını ve hocalarla bâzı toplantılar yaptığını duydum. Beni de dâvet ettiler. Bir müddet çeşitli görüşmeler ve çalışmalar yapıldıktan sonra hocalar yine teker teker ayrıldı, ben kaldım. 1978'den 2003 yılına ka-dar birlikte çalıştık. İlhan Ayverdi Hanımefendi maddeleri hazırlıyor, taslak hâlinde yazıyor ve ortaya getiriyordu. Bunları berâberce müzâ-kere ediyor ve bâzı önemli maddeleri birlikte yazıyorduk. Yazılmış maddeler üzerinde ben ayrıca kontroller ve tashihler yapıyordum. Son üç yıl içinde ise genel ilmî tashihleri ben gerçekleştirdim. Çevremizde-

ki herkesin samîmiyetle desteklediği ve büyük ümitlerle, sabırsızlıkla beklediği sözlük nihâyet tamamlandı. Allah'a şükürler olsun! *Kubbealtı Lugatı* bir ay kadar önce bir toplantı ile ilim âlemine tanıtıldı. O zamandan bugüne kadar çeşitli yazılar yazıldı, çeşitli şeyler söylendi. Acaba bu sözlüğü mevcut sözlüklerden ayıran özellikler nelerdir? Nedir *Kubbealtı Lugatı*'nın getirdiği yenilik? Daha önce yazılan sözlüklere şöyle bir nazar edersek Ahmed Vefik Paşa'nın *Lehçe-i Osmânî*'sinden, yâni kendi döneminin şartlarına göre yaklaşık 1875'den 2005 yılına kadar 130 yıl içinde birçok sözlük yayımlanmıştır. Bunlardan Şemsettin Sâmî'nin *Kâmus-ı Türkî*'si ile kısmen Türk Dil Kurumu'nun 60 yıllık bir mâcerası olan *Türkçe Sözlük*'ü ve *Meydan Larousse* içinde bulunan sözlük kısmı bir yana bırakılırsa diğerlerinin amatörce yazılmış eserler olduğu söylenebilir. Hâlbuki sözlükçülük çok ciddi bir uzmanlık alanıdır.

Sözlük yazarlığı –batı dillerindeki karşılığı ile leksikografi- ayrı bir ilimdir ve üniversitelerde ders olarak okutulmaktadır; dil biliminin bir dalıdır. Benim bildiğim kadarıyla –bâzi istisnâlar hâriç- üniversitelerimizde leksikografi kürsüleri mevcut değildir. Ben Fransa'da bulunduğum sırada 1980'de Sorbonne Üniversitesi'nde leksikografi derslerine bir yıl kadar devam etmişim. Daha önce de *Satırarası Kur'an Tercümesi*'nin ayrıntılı bir sözlüğünü yayımlamıştım. Bundan sonra kendimi tamamıyla sözlük işine adadım. Bu kısa girişten sonra *Kubbealtı Lugatı*'nı diğer sözlüklerden ayıran hususlara gelem. *Kubbealtı Lugatı*, XIII. yüzyıldan XXI. yüzyıla kadar Türkçe'de kullanılmış olan bütün yerli ve yabancı kelimeleri içermektedir. Arapça ve Farsça'dan dilimize geçmiş kelimelerle diğer yabancı dillerden giren kelimelerin tamâmı alınmıştır. Eski Türkiye Türkçesi dönemiyle halk ağzından ise –belirlediğimiz ölçüye göre- “gerekenler” alınmıştır. Madde başı seçiminde çok önemli kriterler vardır. İşte leksikografi burada devreye giriyor. Hangi kelime alınacak, hangisi alınmayacak. Arapça ve Farsça kelimelerin gerçekten kullanılmış olanları yâni örnek bulunanları yazılmıştır. Halbuki bu

hassasiyet, bu seçicilik önceki sözlüklerde ve meselâ Ferit Devellioğlu'nun lugatında yoktur. Herhangi bir örneğine rastlanmayan kelimelerin alınıp alınmaması konusunda müzakerelerde bulunduk. Mevcut sözlüklerde ise madde başlarının çoğaltılması eğilimi görülmektedir. Bu anlayış yanlıştır. Çünkü o zaman sözlük “ağyârını mâni” olmuyor. Neyin alınıp neyin alınmayacağı konusunda çok ciddi ölçülerin konması gerekir.

İkinci önemli husus gramer kısaltmalarıdır. Çünkü gramer kısaltması anlamın klavuzu niteliğindedir. Kelimenin isim mi, sıfat mı, zarf mı olduğu veya fiil ise çatısı önemle belirtilmelidir. Mevcut sözlüklerde bâzan buna da dikkat edilmemiş, isim dendikten sonra sıfat anlamı verilmiş veya yazılan örnekte gramer kısaltmasına uyulmamıştır. Bu husus bilhassa öğrenciler için önem taşımaktadır. Türkçe’de bir de fiil çatısı meselesi vardır. Türkçe fiil bakımından çok zengin bir dildir ve çatılar dikkate alınırsa bu zenginlik daha da artar. Fakat bu güne kadar fiil çatıları hemen hiçbir sözlükte gösterilmemiştir. Biz sözlüğümüzde gramer kategorilerini ve fiil çatılarını çok titiz bir şekilde gösterdik ve kelimelerin, bilhassa fiillerin anlamlarını buna göre gruplandırarak yazdık. Gramer kısaltmalarının arkasından etimoloji gelmektedir. Etimoloji çok netameli, çok zor bir iştir; bunda hata etmek dâima mümkündür. Alıntı kelimelerin etimolojisi nispeten kolay sayılırsa da Türkçe veya Türkçeleşmiş kelimelerin etimolojisinde birçok problem vardır. Mevcut sözlüklerde Türkçe kelimeler için hemen hemen hiç etimoloji verilmemiştir. Ben, daha önce yapılan çalışmalardan faydalanarak bütün kelimeler için bir etimolojik bilgi verdim veya bir etimoloji notu koydum. Ancak şunu da belirtmek isterim ki sözlüğün diğer kısımlarına güvendiğim kadar etimoloji kısmına güvenemiyorum. Burada eksik veya yanlışlara daha çok rastlanacaktır. Bunun yanında anlam ve etimolojiyle ilgili çeşitli dil notları ve açıklamalar mevcuttur. Bunlar da ilk defa *Kubbealtı Lugatı*’nda görülen şeylerdir.

Sözlüklerde hiç şüphesiz ki en önemli mesele anlamdır. Bir sözlük kelimelerin anlamlarını belirtmek için yazılır, diğer hususlar yardımcı öğelerdir. Asıl mesele kelimelere dildeki kullanımlara göre doğru mânâ vermektir. Sözlüğümüzdeki anlam veriş farklılığını görebilmek için seçilecek bâzı kelimelerin birkaç sözlükle karşılaştırılması yeterli olacaktır. Anlamlandırma gerçekten bir uzmanlık işidir. Tanım “efrâdını câmi, ağıyârını mânî” olmalıdır. İşte tanımın tanımı budur. Yâni gerekli olan bulunacak, gerekli olmayan ise dışarıda kalacaktır.

Örnek meselesine gelince bu hususta birçok kişinin emeği geçmiştir. Fakat biz birçok yeni örnek eklediğimiz gibi mevcut örnekleri de kaynaklarına ulaşarak düzelttik. İlhan Ayverdi Hanımefendi otuz yıl boyunca örnek peşinde koşmuştur ve birçok yeni tarama yaptırmıştır. Zaman zaman yayımlanmış eserlerin dizinlerinden örnekler seçerken onların yanlışlarını da düzeltmek durumunda kaldık. Bu arada divanlardan seçilmiş çok güzel örnekler ortaya çıktı. Ben divan edebiyâtını bu sözlükle berâber yeniden keşfettim ve yeniden sevdim. Sözlüğün içindeki divan edebiyâtı örneklerinden çok güzel bir deste ortaya çıkabilir. Diyebilirim ki bu eserle birlikte divan edebiyâtı sevgisi yeniden canlanmış olacaktır. Örneklerin bir kısmı ağır gelebilir. Fakat biz özellikle ağır örnek seçmedik, aksine kolay olanları ve anlaşılana tercih ettik. Şunu unutmamak gerekir ki bu sözlük sâdece bugünün sözlüğü değildir. Burada Türkçenin uzun ve karışık geçmişinin örnekleri bir araya toplanmıştır. Gerçekten eski dönemlerde Arapça ve Farsça kelimelerin kullanımına bir sınırlama getirilmemiştir. Biz okuyucunun önüne anlaşılır örnekler koyabilmek için çok uğraştık. Sözlükteki örnekler bir araya gelirse Türkçenin en güzel kullanımları ortaya çıkar. Örneklerin bir kısmı özellikle eski kültür ve medeniyetimizle ilgili kelimelerin açıklaması niteliğindedir ve bu konuda uzun örneklerden kaçınılmamıştır. Sözlük bu yönüyle kültür târihimize de ışık tutmaktadır.

Çeşitli ilim alanlarına âit kelimelerde yâni terminolojide mutlaka uzmanlara başvurulmuş, diğer sözlüklerde olduğu gibi mevcutlardan

hareketle anlam verilmemiştir. Felsefe terimleri felsefecilere, edebiyât terimleri edebiyatçılara yazdırılmıştır. Tasavvuf terimlerini bu konudaki engin bilgisiyle bizzat İlhan Ayverdi yazmıştır. Dilbilgisi terimleri benim kitabımdan alınmıştır. Tıpla ilgili kelimeler doktorlara yazdırılmıştır. Biz sâdece bu yazılanları sözlük formatına soktuk. Bu arada çeşitli bitki ve hayvan adlarıyla ilgili tanım ve açıklamaların da gerçekten dikkat çekici olduğu görülecektir.

Her çalışmada önceki çalışmalardan faydalanılır ve yeni çalışma kısmen onlara dayanır. Bilhassa sözlükçülük alanında iptidâen bir şey yazılamaz. Ancak denebilir ki Türkçe’de alt yapısı bulunmayan ilimlerin başında sözlükçülük gelir. Bu iş gerçekleştirilirken bâzı malzemenin önceden hazır olması gerekir. Fakat biz bu konudaki değişik çalışmalardan mutlaka kontrolden geçirerek faydalanmak durumunda kaldık.

Kubbealtı Lugatı bir “masa başı sözlüğü” değildir. Madde başlarından itibâren son örneğine kadar her şey “yeniden inşâ edilmiştir”. Bu arada bâzı eksik ve yanlışların bulunması kaçınılmazdır. Ben bunlardan bir kısmını şimdiden tespit etmiş bulunuyorum. Özellikle etimoloji alanında değerli arkadaş çevresinin ve uzman ilim adamlarımızın yapıcı eleştirilerini beklemekteyiz. Heyecanla gözlediğimiz bu katkıları değerlendirecek ve yeni baskılarda yanlışlarımızı düzeltereğiz. *Kubbealtı Lugatı*, bilhassa İlhan Ayverdi Hanımefendi’nin sarf ettiği tahminlerin fevkinde bir gayretin, Türk diline ve Türk milletine hizmetten başka bir amacı olmayan samîmi ve ihlâslı bir çalışmanın ürünüdür.

Kubbealtı Lugatı Bir Ömrün Hikâyesi

Dr. Fahrünnisa BİLECİK

Insan bir gâye için yaşamalı derler. Ne kadar doğru! Sâdece yi-
ip içmek ve birtakım ihtiyaçların peşinde koşmaktan ibâret
olan bir hayat, beşer seviyesinin üstüne çıkmış bir insanı tat-
min eder mi? Etmez, hiçbir asırda da etmemiştir. İnsan,
kendisinden çok başkalarını düşünüyorsa, vatanını, milletini canından
aziz biliyor-sa, sabırlıysa, hoşgörülüyse, vefâlıysa, edepliye, irâdeliye,
gerçek hür-riyeti kendisini yaratana kul olmakta tatmışsa insandır. İşte
böyle bir insan gerçek mânâda hizmet eder. Çünkü hizmeti kendinden
bilmez. Yaptıklarıyla övünmez, kibirlenmez. Kendisine bu gücü
verene, hizme-ti ihsan edene şükreder. İşte ben böyle bir insan tanıdım
ve yanında 10 yıl çalıştım. Çok şükür!

Bir sözlük düşünün! Dünya üzerindeki en büyük dillerden biri olan
Türkçe'nin sözlüğü. Yaklaşık 3600 sayfa, 3 cilt, 61.000 madde ve ara
madde, 35.000 deyim, 100.000 örnek. Ne kadar kolay söyleniyor değil
mi! Bir de yapmak için masa başına oturduğunuzu hayal edin! İnsan
hakikaten omuzlarını çatırdatacak bir yükü hissediyor. İşte *Kubbealtı
Lugatı Asırlardan Beri Târihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*
böyle bir insanın ve böyle bir çalışmanın ürünü. İlhan Ayverdi Hanı-
mefendi hayatının 34 yılını bu sözlük için harcamıştır.

1971 yılında Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı bünyesinde
bir dil akademisi kurulmak istenmiş, bu akademi Sâmîha Ayverdi,
Dr. Ekrem Hakkı Ayverdi, Nihad Sâmî Banarlı, Prof. Dr. Tahsin Ban-
guoğlu, Prof. Dr. Fâruk Kadri Timurtaş, Prof. Dr. Abdülkâdir İnan,
Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan, Prof. Dr. Kaya Bilgegil, Orhan Seyfi Or-
hon, Fâruk Nâfiz Çamlıbel ve Fevziye Abdullah Tansel'le birlikte İlhan

Ayverdi'den oluşmuştur. Bir sözlük hazırlamak düşüncesiyle yüzlerce eser taranmış, fişlenmiştir. Neden Kubbealtı, neden dil akademisi, neden sözlük? İlk ismi Kubbealtı Cemiyeti olan Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı, Türk'ün dilini, edebiyâtını, san'atını kısacası kültürünü yaşamaya ve yaşatmaya adanmış bir müessese. Dilimizdeki tahrîbâtı, yozlaşmayı durdurabilmek, bir medeniyet dili olan Türkçe'nin muhafazası için dil akademisi. Bu muhafazanın mahfazası yâni zarfın mazrûfu, dilin koruyucusu sözlük. Devam edelim: İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü mensupları ile yapılan çalışmalardan bir netice alınamayınca sözlük duraklama devresine girer. İşte bu noktada, o zamanlar cemiyet olan vakfın başkanı "Kula verilen söz Allah'a verilmiştir" düşüncesinden hareketle tek başına maddeleri yazmaya başlar. Bu safhadan sonra masa başında dur durak bilmeyen, gecesi gündüzü olmayan bir çalışma. Tamâmı tamâmına 34 yıl! Bu sözlük nerede yazıldı dersiniz? İlhan Ayverdi Hanımefendi'nin Fâtih'teki evinde. Evinin, özel hayâtının, sağlığının, kendisinin üstünde bir gâye uğruna yaşanan bir ömür!

Ettik o kadar ref'-i taayyün ki Neşâtî
Âyîne-i pür-tâb-ı mücellâda nihânız (Neşâtî)

"Ey Neşâtî, o derece yok olduk, o kadar kendimizi ortadan kaldırdık ki çok parlak olan aynada bile görünmeyiz."

Tabîi Sâmiha Ayverdi ve Dr. Ekrem Hakkı Ayverdi'nin büyük desteklerini ve yapılan hizmete olan inançlarını da unutmamak gerek. Ruh, îman, gönül ve fikir birliği etmiş insanlarla aynı çatı altında bulunmak ne saâdet!

Daha sonra bu çalışmaya Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden Prof. Dr. Ahmet Topaloğlu katılır. Etimoloji (kelimelerin menşe bilgisi), gramer, redaksiyon ve çeşitli hususların istişâresinde önemli katkılarda bulunur. Çalışmanın başından sonuna kadar her safhasında faal görev almış olan İstanbul Üniversitesi Târih Bölümü mezunu Hülya Uğur, dizgi işlerini büyük bir ti-

tizlikle yürütür. Arapça ve Farsça kelimelerin etimolojisini ve “M” harfinin yazılmasını üzerine alan, emekliliğinden sonra da bir süre çalışan İstanbul Erkek Lisesi öğretmeni Hayri Bilecik -bu çalışmanın şevkini aşıl原因an muhterem babam-, 1992 senesinde vefat edince Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden Prof. Dr. Mustafa Tahralı, Arapça ve Farsça kelimelerin etimolojisini devralır. İmlâ ve tashih işini üstlenir. Bilgisayar konusundaki tecrübesi ve bilgisiyle Can Bayar, mizanpaj, bilgisayarla ilgili bütün konular ve dizgi kontrolünü vazife edinir. Bunun dışında mesleklerinin ehli 16 kişiden oluşan özel alan danışmanları, kendi sahalarına âit kelimelerin yazımında yardımcı olurlar. Bu mümtaz gruba dâhil olmanın şerefini taşıyan biri olarak ben de karşılaştırma, eksiklerin tespiti, tamamlanması ve Türkçe ekler üzerine bir çalışmayı üstlendim.

Lugatın 2004 yılında yazımı biter, tashihler, kontroller devam eder. 2005 yılında yayımlanır. Ortaya çıkan nasıl bir lugattır? Özellikleri nelerdir? Farkı nedir?

Sâdece yaşayan Türkçe’yi değil XIII. asırdan XXI. asra kadar dilimizin târihî seyri içinde kazandığı zenginlikleri de ihtiva eden ilk sözlüğümüz ortaya çıkar. Kelimelerin etimolojik bilgileri ve gramer açıklamaları ilk defa Kubbealtı Lugatı’nda verilir. Türkçe’de örnek sayısı bakımından en büyük lugat -100.000 örnek- olma özelliğini taşır. Dîvan Edebiyatı’ndan alınan misaller itibâriyle en zengin lugattır. Bunun yanı sıra günümüz ve farklı devir yazar ve şâirlerinin de yüzlerce örneğini bünyesinde barındırır. Türkçe’de bugüne kadar yapılan sözlüklerde ya Türkçe kelimeler ya da Arapça ve Farsça’dan dilimize giren kelimeler ağırlıkta olmuştur. Kubbealtı Lugatı’nda bu ayrıma gidilmemiş, dilimizde, metinlerimizde, vesîkalarımızda, masallarımızda, şarkılarımızda, ninnilerimizde yaşayan kelimeler sözlüğümüze girmiştir. Yine Türkçemizdeki sözlüklerde bir ilk olarak dilimizde bulunan ekler üzerine bir çalışma esere dâhil edilmiştir. Ayrıca sözlüğümüzün ilk sayfalarında

yer alan açıklayıcı bilgiler bugüne kadar yayımlanmış hiçbir Türkçe sözlükle mukāyese edilemez.

Kubbealtı Lugatı tamamlanmıştır. Şimdi yapılmak istenen nedir? İlk planda tek ciltlik, örnekleri ve kelime sayısı azaltılmış bir orta öğretim sözlüğü, bir imlâ kılavuzu ve bir etimoloji sözlüğü hedefler arasındadır. Çalışmalar devam etmektedir.

Kıymetli edebiyatçımız, büyük mütefekkir, mutasavvıf Sâmiha Ayverdi, “Hizmet Allah’ın kuluna tebessümüdür” demişler. Allah’ın tebessümüyle, aşkıyla geçen bir ömre insan ancak imrenebilir. Büyük insan İlhan Ayverdi Hanımefendi’ye hayırlı uzun ömürler ve âcil şifâlar niyâzıyla...

*Aşk imiş her ne var âlemde
İlm bir kıylükâl imiş ancak* (Fuzûlî)

Dörtlükler

Mehmet Turan YARAR

Biter seninle yokuşlar, seninle düz başlar
Yeşillenir kuru dallar, kurur bütün yaşlar
Ölüm güzelleşir ölsen, hayât ölüm kesilir
Çiçeklenir kara toprak, yemişlenir taşlar.

Kubbealtı Lugatı Hakkında Görüşler

Prof. Dr. Ömer Faruk AKÜN

Bu üç ciltlik lugatı ben hâdise olarak kabul ediyorum. Çünkü mâzisine de az çok vukûfum var. Yanılmıyorsam başka dillerin lugatlarında otuz küsur senelik bir mesâiden bahsedebilir miyiz zannetmiyorum. Mesela Littré ömrünü vermiştir ama onun da otuz küsur sene aldığını cesâretle söyleyemeyeceğim. En muteber lugatlardan birisi olarak Şemseddin Sâmî'nin *Kamus-ı Türkî'si* asla bu kadar bir mâziye sâhip değil, o üç beş sene içinde meydana getirilmiştir. Çok muteber olmasına rağmen daha çıktığından beri Şemseddin Sâmî'nin lugatı çeşitli bakımlardan tenkit edilmiştir. Bilhassa târiflerde kusur bulunmuştur. Yâhut da karşılıkların tam yerini bulmadığı hatta hataya düşüldüğü söylenmiştir. Bir başka tenkit de atlanmış Türk dilinin öz kelimelerinin olduğudur. Ama buna rağmen günümüze, yakın zamanlara kadar Türkçe'nin en muteber lugatı olma vasfını taşımıştır. Bu arada Ahmet Vefik Paşa ilk Türk müellifi olarak bu yolu açmıştı. Ahmet Vefik Paşa'nın *Lehçe-i Osmânî'si* ve Şemseddin Sâmî'nin *Kamus-ı Türkî'sinden* sonra takdir edilecek bir çalışma olan Ali Seydi'nin *Resimli Kamus-ı Osmânî'si* gibi başka lugat çalışmaları da yapıldı. Ondan sonra cumhuriyet devrinde de İbrahim Alaaddin'in *Ansiklopedik Sözlük* gibi ve Mustafa Nihad'ın çalışmaları vardır. Yâni bu saha çalışma bakımında ihmal edilmiş değildir. Ama bunlar, bu ismini saydıklarım veya saymadıklarım belirli bir çitayı aşamamışlardır. Çoğu zaman birbirlerinin tekrârı durumunda olmuşlardır. Birisinin eksikliğini ötekisi ıslah etmiştir ama hiç birisi Türkçe'nin en mükemmel lugatı denecek seviyeye erişmedi. Dil Kurumu'na gelince, o da yıllardan beri bir lugat ya da onların diliyle sözlük çalışması içindedir. Birkaç baskı yapmıştır. Her baskısında zenginleşmiştir. Örnekler alınmış yâhut da değiştirilmiştir. Şimdi bir mukâyeseye girecek olursak bu eski çalışma-

ların hepsi çok şükür Kubbealtı'nın bu üç ciltlik büyük lügatıyla aşılmış vaziyette. Benim kanaatime göre, Türkçe'nin bugüne kadar ortaya konulabilmiş en mükemmel lügat olduğunu çekinmeden söyleyebilirim. Ama hemen ilâve edeyim, hiçbir lügat mutlak, yüzde yüz tamlığı göstermez. Ya yazı dilinde, yâhut da konuşma dilinde, mutlaka girmeyen, atlanan nokta, mevcûdiyeti fark edilmeyen kelimeler olabilir. Konuşma diline gelince... Türkiye Türkçesi'nin her bölgesiyle, linguistik bölgesiyle tam taranmadığı için, tâbiri câizse mutlaka bölgelerde yatan uyuyan kelimeler vardır... Sonra taranan eserlere göre de durum değişebilir. Hemen söyleyeyim ki şu şu kelimenin olmaması lügat için hiçbir şekilde kusur değildir. Ancak çok yaygın, çok kabul görmüş bir kelime eğer eksikliğini hissettiriyorsa belki lügat nâmına kusur olarak düşünülebilir. Hiçbir lügat o dilin kelime servetini yüzde yüz aksettiremez.

Şimdi bir başka noktaya geçeyim. Çekinmeden söyledim. Büyük bir emniyetle bugüne kadar Türkçe'nin ortaya konmuş en mükemmel lügatı. Görmedim ama bu sırada Dil Kurumu da bilgisayarlı çalışmayla, sözlük tertip ettiğini îlan etti. Henüz elime geçmedi. Onda da muhakkak atlanmış kelimeler olacaktır. Bunu normal karşılamak lâzım. Bir başka noktaya geleyim. İkiz lügat diyeyim çünkü ikisi birkaç ay farkı ile aşağı yukarı aynı zamana rastladı... İkiz lügatın ortaya çıkması hiç şaşırtmamalı... Fransız dilinden misal vereceğim. Fransızların en eski lügatı olan Fransız Akademi'sinin lügatından sonra, en mükemmel lügatları Littré'nin lügatıdır. On dokuzuncu asrın son çeyreğinde ortaya konmuş ve defaten baskısı yapılmıştır. Bu Fransızca'nın en mükemmel hatta eksiksiz lügatı olarak kabul edilmiştir ama ondan sonra da Fransız kültürü bununla yetinmemiştir. Daha da yeni lügatlara gitme ihtiyâcını duymuşlardır. Mesela seksenli senelerde üç lügat daha basılmıştır, bunların evveliyâtına girmiyorum. Ortada mevcut Littré yi bir tarafa koyarsak, bir *Robert Lügatı* var ki bu da Fransızca'nın Littré ile boy ölçüşecek lügatı olarak kabul edilmiştir. Ondan sonra Hachette Yayınevi'nin başka bir guruba hazırlattığı lügat var. *Robert* fevkalade bir lügat

olduğu halde bu vardır diye vaz geçmiyorlar. Bir de *Larousse* var ki lugatçılıkta, ansiklopedide çok ihtisaslaşmış bir müessesedir. Yâni bu bir fazlalık değil. Tam bir mukâyeseye dayanarak söyleyemiyorum, belki kelime mevcudu aşağı yukarı aynı ama kelimeleri izah edişleri, mânâlandırışları, yorumlayışları ve verdikleri misallerde fark var. Belki bâzıları diyeceklerdir ki bu iki lugata ne lüzum vardı? Bilakis hatta bir üçüncüsü yapılsın. Benim temennim şu, bu lugat yerine oturduktan sonra yâni yerine oturmaktan kasdım, okuyucunun, mütehasısların, dilcilerin eline geçtikten sonra bir takım tamamlayıcı noktalar ortaya çıkacaktır. Bir de bu lugat bu mükemmelliğiyle zannediyorum raflarda kalmayacak. Tahmin ediyorum ki atlanmış kısımlar yâhut da ilâve edilecek örnekler girer. Türkçemiz kesinlikle bir defa daha en mükemmel lugatını kazanır. Eminim ki çok yakın zamanda süratle ikinci baskısına geçilecektir. Bu bakımdan Kubbealtı'nı müessese olarak tebrikten başlayıp, rahmetli Ekrem Hakkı Bey'i, Faruk Kadri Timurtaş'ı, Necmeddin Hacıeminoğlu'nu hatırlayarak bilhassa İlhan Ayverdi'ye çok teşekkürler etmek lâzım. Hatta şükran ve minnet ifade etmek lâzım. O irâde olmasaydı, eğer Türkiye'nin şartları altında bezginlik getirmiş olsaydı bugün elimizde böyle bir lugat göremeyecektik. Benim karakterim mâlumdur. Takdir hususunda biraz hasisimdir. Ama gönül rahatlığıyla konuşuyorum, hem Kubbealtı'nı hem de İlhan Ayverdi Hanımefendi'yi tekrar tekrar tebrik etmeyi bir Türk münevverine düşen borç olarak görüyorum.

Kubbealtı Lugatı'nın bir farkını da şurada görüyorum. Türk Dil Kurumu'nunkinde bir vazife, Dil Kurumuna düşen bir işi yerine getirmiş olmak var. Ama *Kubbealtı Lugatı*nda durum farklı. Bu büyük bir fedakârlığı gerektiriyor. Kendiliğinden çıkmadı bu malzeme. Konferanslarımdan birisinde vaktiyle Halk Partisi'nin teşkilatı içinde bir "art" yâni güzel sanatlar şubesi olduğundan bahsetmiştim. İlhan Hanım hemen, "çocuklar" dedi "bunu kaydedin art maddesinde kullanalım". Bu kadar dikkat sâhibiydi. Tabîi arkasında bir Ekrem Hakkı Bey vs.nin de mâne-

vi desteği vardı... Bu çalışma zaman içinde devamlı harmanlandı. Dün-yâda hiçbir lugat yüzde yüz eksiksiz olamaz. O şekilde bakarsak yanlış ölçü almış oluruz. Aldığı kelimeyi nasıl değerlendiriyor? Mânâlarını nasıl yerine oturtuyor? Buna bakmak lâzım. Ben o dâvetiyedeki bir sayfaya, lugat sayfasına baktım o beni çok ferahlandırdı. Bir defa târifler mükemmel. Hani bir meşhur söz vardır. Efradını câmi, ağıyarını mâni, onun gibi... Görebildiğim kadar, o sayfaya dayanarak fikir yürütüyorum, târifler mükemmel. Sonra verilen örnekler lâf olsun diye seçilmemiş. Mânâyı veren, o kelimeyi âdeta ışıldatan örnekler. Ama bütün mesele irâdede... İnsânî bakımdan da değerlendirilecek bir şey. Sâdece lugatın kendisi değil o lugatın ortaya çıkmasında ortaya konan irâde ve sebat... Burada asıl aşk ve şevk unsuru çok mühim. Tasavvuf-taki aşkı kabul ederim. Bir işin içine aşk girmeli.

Prof.Dr. Orhan OKAY

Bir Kubbealtı yayını olan *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* kültür hayatımıza önemli yenilikleriyle girdi. Gerek meslek îcabı, gerekse ilgi duyarak sözlüklerle meşgul olmuş olanların sathî bir bakışla bile fark edecekleri gibi bu sözlük Türk lugatçılığında birçok ilkleri gerçekleştirmişti. Önce kelime dağarcığı bakımından günümüzün en büyük sözlüğüdür. İkinci olarak hiçbir sözlükte etimolojik bilgiler bu kadar zengin değildir. Misaller, birçok sözlüğün birbirinden aktarma usûlü yerine, çok değişik kaynaklar taranarak ve çok defa birden fazla örnek hâlinde verilmiştir. Belki pek çok dilden daha zengin olan deyimlerimizi de en çok karşılayan sözlük olmuştur. Osmanlıcadır bahanesiyle ve unutulmuş, terkedilmiş diye sözlüklerin çoğunun ihmal ettiği, fakat bilen ve kullanan nesillerin hâlen hayatta olduğu pek çok kelime, kavram ve terimin yer alması da başka bir özelliğini teşkil etmektedir. Şahsen hayatımda ilk defa bir sözlüğü sâdece ihtiyâcım olduğu zaman değil, zevk için ve tecessüsle, bir kitap gibi sayfa sayfa okuduğumu da belirtmek isterim.

Prof. Dr. Necat BİRİNCİ

Dillerin söz varlıkları sözlüklerde bir araya gelir. Şu an 34 yıllık bir çalışmanın ürünü olarak önümüzde duran “Misalli Büyük Türkçe Sözlük” alanında önemli bir boşluğa cevap vermektedir. Bu sözlük, bizim neslin ilk akademik çalışmalara uyandığı yıllara rastlar. Gençliğimizin ilk ilmî çalışmaları, şu veya bu şekilde, bu eser ile ilgili olmuştur.

Bu eserin ilk hazırlıkları 1972 yılında başlamıştır. O yıllar Türkçe akıl almaz, hazin bir mâceranın içinden geçiyordu. Bu mâcerayı olumlu yönde şekillendirecek en önemli çalışma hiç şüphesiz dilimizin misalli bir sözlüğünü ortaya koymak olacaktı; nitekim öyle de oldu.

1972-1976 yılları arasında üniversite hocaları, profesörler, doçentler ve asistanlarca XIII. ve XX. yüzyıl arasında yer tutmuş yüzlerce eser tarandı, bu eserlerden ortaya gelen malzemenin nasıl bir sözlük ortaya getireceği problemi ortaya çıktı. İşte bu noktada teşkil edilen heyetin en genç üyesi İlhan Ayverdi Hanımefendi'nin irâdesi kendisini gösterdi. Bu irâde genç bir hayâtı bu esere vakfetti. 1976'dan bu yana kendisinin oluşturduğu çalışma grubu ile 30 sene süren bu çalışma sonucu bu eser meydana geldi.

Biz yıllarca bu eserin çıkışını bekledik. Hatta burada konuşan bu eserin “İlhan Lugatı” adıyla geleceğini düşünüyor, hatta bunu da arzu ediyordu. Ancak eserin önümüzdeki ismiyle gelişi İlhan Ayverdi Hanımefendi'nin, mahviyeti bize öğreten bir dersi oldu. Kendisine milletimiz adına, Türkçe adına müteşekkiriz. Bir ömrün hâsılası olan eser karşındayız. Bu eser karşısında saygıyla eğiliyoruz. Tabî ki onu bu olgunluğa getiren irâdenin de... Ne güzel bir ömür ve ne olgun bir eser.

Selim İLERİ

Sayın İlhan Ayverdi'nin büyük emeği bu sözlük, haftalardır beni büyütüyor. Türkçe'nin târih içindeki inanılmaz serüvenine yol alıyorum. Ana dilimizin zenginliğine açılıyorum. Bu sözlükte ana dilimizin romanını okuyorum. Türkçe'nin inceliklerini, güzelliğini, deyim ve mecazda uçsuz bucaksız servetini yaşıyorum. Diyebilirim ki, Türkçe'yi silbaştan tadıyorum.